

מבט על החיים מהפרשה - פרשת מקץ

מקומה של ההשתדלות בחיינו

פרשת מקץ, חלה כמעט בקביעות בתוך ימי החנוכה (השנה תשפ"א חלה בסופס). חכמים מצאו רמזים רבים הקושרים בין חג החנוכה לפרשת מקץ, ולא בכדי הם באים בזמן אחד, קשורים זה לזה, אמנם מעבר לרמזים, קיים גם קשר עמוק בין תוכן הפרשה לתוכנו של חג החנוכה - האמונה בחכמי התורה.

ככל שנעסוק במעשה אבות, אבותינו הקדושים, ניווכח לראות שוב ושוב עד כמה אנו רחוקים מרחק שנות אור מרום שגב גדולתם, נדע שאין לנו הבנה כי הוא זה בגודל ועוצם השגתם, ולנו קוצר המשיג ממש כמוגבלים מלהבין הנהגתם ודרכיהם. וכבר הארכנו במקום אחר עד כמה חובה מוטלת עלינו בכל פרשת מעשה האבות להיות צמודים לדברי חז"ל ורז"ל בביאור דרכיהם של אבותינו הקדושים, ואף במה שנאמר בדברי רבותינו, פעמים רבות צריכים אנו לתלמיד חכם מורה דרך שיבאר לנו עומק כוונתם, והדברים ארוכים.

נתאר לעצמנו מה עלה במחשבתם של דלת העם בדור החשמונאים, כאשר שמעו שחשמונאי ובניו וקומץ אנשים יוצאים למלחמה נגד המעצמה הגדולה ביותר בעולם עם צבא מבוסס ומיומן, מה עבר בראשם ומה חלף במחשבתם, מן הסתם היו שאמרו שזו מלחמה אבודה מראש, ואפשר שהיו אף שטענו שזו סכנה לכולם לגרות ולהתגרות בדוב וכיוצא באלו, טענות מטענות שונות, מסתבר שבראש המתנגדים היו המתיוונים שהפריחו כל מיני אמתלות להצדיק את סילוף דרכם בהתקרבתם לאימפריית הרשע.

אך אותו קומץ שנלחם - בחינת פך השמן הטהור - סילק נגיעתו והיה חף מכל שיקול, וביטל דעתו לחלוטין לדעתו של מתתיהו ובניו ויוחנן כהן גדול, כי הבינו שאם זו דעת תורה ודעת גדולים, אין מה להרהר כלל על כך, מפני שאם החכמים ומנהיגי הדור הכריעו ברוחב דעתם לצאת ולהילחם, הרי המהרהר אחר דבריהם כמהרהר אחר השכינה ח"ו.

ההשתדלות המותרת - כל אחד לפי ערכו

אצל יוסף הצדיק מצאנו את אותה בחינה של גדלות, דעת תורה שאין לתאר ואין לשער עד כדי כך שדקדוק הדין עמו לפי גודל מדרגתו הנשגבה היה גם כן בהתאם לאמונתו ובטחונו המופלא בבורא עולם, וכדלהלן:

נאמר בפסוק "ויהי מקץ שנתים ימים" (בראשית מא, א).
ודרשו חז"ל: "אשרי הגבר אשר שם בה' מבטחו" (תהלים מ) זהו יוסף. "ולא פנה אל רהבים" - ע"י שאמר לשר המשקים 'זוכרתי והזכרתי' נתווספו לו שתי שנים" (בראשית רבה פ"ט ג).

ומקשים העולם, הרי לכאורה יש כאן דבר והיפוכו, תחילה מתארים חז"ל את יוסף כאיש שעליו נאמר "אשרי הגבר אשר שם בה' מבטחו", ומיד לאחר מכן מציינים שנתבע על חוסר בטחונו - בכך שחזר וביקש משר המשקים 'זוכרתי והזכרתי' ולפיכך גם נוספו לו שנתים בבית הסוהר? הא כיצד?

עוד יש להבין, מדוע באמת נקנס יוסף בשל אמירה זו, הרי ההשתדלות מותרת ואפילו רצויה. איזו עוולה אם כן נמצאה בשפתיו של יוסף הצדיק באומרו 'זוכרתי' - והזכרתי, עד שנענש על כל מילה ומילה לשהות שנה בית הסוהר?

מתרץ ה"בית הלוי", שאמנם כן, התורה התירה לאדם השתדלות צרכי גופו, וכמו שאמר הכתוב "וברכתיך בכל אשר תעשה". וכן כתוב "ואספת דגנך ותירושך ויצהרדך", ואמר רבי ישמעאל (ברכות לה, ב) הִנְהִיג בהם מנהג דרך ארץ". וזאת לפי שלא כל אדם יכול להגיע למדרגת הביטחון השלם. ההשתדלות היא איפוא סיוע להגיע למדרגת הבוטח. וכך מצאנו כבר בכל התורה שהתירה לפעמים דברים מסוימים כדי לסייע לאדם להגיע למדרגה המבוקשת, כמו שאמרו חז"ל "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה".

נמצא לפי זה ששיעור ההשתדלות המותרת אינו שווה בכל אדם, אלא כל אחד לפי ערכו. מי שיכול לבטוח בה' במעט מלאכה, אזי כל מה שירבה להשתדל יותר מכפי הדרוש לו, ייחשב לו הדבר לחטא נגד מידת הבטחון בה'. לעומת זאת, מי שבטחונו עדיין קטן משל אחרים - רשאי לעסוק במלאכתו יותר מהם, עד שגם הוא יוכל להשקיט רוחו ולבו לבטוח בה'.

השתדלות יתירה גוררת יגיעה...

כשמרבה האדם בהשתדלות יותר מכפי הדרוש, עונשו מן השמיים שיוסיפו על הצטרכותו להשתדלות ולא תוזמן לו פרנסתו רק באמצעות יגיעת בשר - הדרך שבה בחר לעצמו.

והנה, השתדלותו של יוסף שאמר לשר המשקים "כי אם זכרתי אל פרעה", לכאורה היא השתדלות קטנה ביותר. אין כאן יותר מאשר דיבור קצר. ובפרט שראה יוסף שמן השמים נותנים לו הזדמנות זו, נראה היה בעליל שהשלכת שר המשקים אל בית האסורים וכן חלומו לא באו אלא כדי לגרום לגאולת יוסף. יתירה מזו, בפסוקים שבסוף פרשת וישב משמע שדברי יוסף אל שר המשקים לא היו כלל בגדר בקשה אלא רק הגדת עתיד. (כי לכאורה יש שם כפל לשון ואריכות דברים ללא צורך במה שאמר יוסף "בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך" וגו', וממשיך ואומר "כי אם זכרתי אתך וגו' ועשית נא עמדי חסד והזכרתי וכו'"). לכן מפרש בית הלוי שהכל רק בגדר הגדת עתידות: שאמר לו שכל מה שישתנה דינו ממות לחיים אינו אלא כי אם 'זכרתי' - כלומר, כדי שתוציאני מכאן. ואח"כ המשיך ואמר שכך יהיה שאתה תזכרני ותוציאני מן הבית הזה).

ואם גם על השתדלות מועטת כל כך נענש יוסף, מוכח מזה שדרגת הבטחון שלו בה' היתה גדולה מאוד. שכן רק לבעל מדרגה גבוהה בביטחון, נחשבת השתדלות כזו לעבירה. וזהו מה שאמרו "אשר שם מבטחו בה' - זה יוסף". וממשיך המדרש "ולא פנה אל רהבים", כי אמנם בה' שם מבטחו - ולא פנה אפילו פניה קלה בלב "אל רהבים ואל שטי כזב". בדרגה כה גבוהה במידת הביטחון בה', גם על שתי מילים הנשמעות כהשתדלות טבעית - נענשים. מן העונש החמור שקיבל, אנו למדים על גודל בטחונו בה'. על זה נאמר "אשרי האיש".

**בברכת שבת שלום ומבורך
מיכאל זכריהו**